

6. ПОШУКИ ОБДАРОВАНOSTI

Наталія Анатоліївна Бельська,
старша наукова співробітниця
відділу діагностики обдарованості
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0003-0697-3973>

УДК 371.13:376.545

DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2022-3\(86\)-101-112](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2022-3(86)-101-112)

ДОСЛІДЖЕННЯ ДІАГНОСТИЧНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ТЕСТОВОЇ МЕТОДИКИ ДЖ. ОЛДХЕМА – Л. МОРИСА «ПЕРСОНАЛЬНИЙ АВТОПОРТРЕТ» ДЛЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЛІЦЕІСТІВ З ОЗНАКАМИ ОБДАРОВАНOSTI (Частина 1. Перевірка надійності та валідності україномовного підліткового варіанту тестової методики Дж. Олдхема – Л. Моріса «Персональний автопортрет»)

Анотація.

У статті проаналізовано надійність за коефіцієнтом α -Кронбаха та валідність україномовної підліткової версії тесту «Персональний автопортрет» Дж. Олдхема – Л. Моріса (ТПА). Встановлено задовільну надійність тестових шкал В, С, І, L; відносно задовільна – шкал А, D, G, M, N. Шкали Е, F, H, J, K мають сумнівну внутрішню узгодженість, а отже, є недостатньо надійними. Перевірку валідності проведено за допомогою кореляційного аналізу між результатами ТПА і результатами авторської версії методики дослідження комунікативних установок (МДКУ), методики дослідження самовідношення (МДС) С. Пантілєєва, тесту емоційної спрямованості (ТЕС) Б. Додонова. Перевірка валідності шкал ТПА дозволила стверджувати, що цей тест дійсно фіксує проблеми з внутрішньою (внутрішньоособистісною) та зовнішньою (соціально-психологічною, міжособистісною) адаптацією суб'єкта, які відображають основну проблему кожної акцентуованої особистості. У статті представлено україномовний опитувальник, адаптований для підлітків, а також тестові нормативи з урахуванням статі. Стаття є першою частиною роботи з дослідження діагностичних можливостей тесту «Персональний автопортрет» щодо ідентифікації обдарованої молоді.

Ключові слова: тест; типологія; адаптація; емоції; надійність; валідність; α -Кронбаха; кореляції.

Проблема ідентифікації обдарованих дітей не зводиться лише до виявлення (діагностики) їхніх когнітивних ресурсів. Важливе значення мають результати дослідження особистісної структури підлітків з ознаками обдарованості. Зазвичай задля вирішення цієї задачі використовують особистісні тести, що фіксують ті чи інші якості адаптованого (внутрішньо та зовнішньо) індивіда. Тому в практиці ідентифікації обдарованості психодіагностичний інструментарій, що досліджує акцентуації та психопатії, ті чи інші порушення внутрішньої та зовнішньої адаптації – використовується рідко. Однак досі активною та популярною в тематиці психології обдарованості є теза про те, що обдаровані особистості часто певною мірою бувають потенційно дезадаптованими (за рахунок своєї унікальності, нестандартності, «не типовості»), входять іноді до «групи ризику», на

думку багатьох дослідників (проаналізовано В. Дружиніним в [5, с. 158–212]), оскільки за несприятливих обставин легко «криміналізуються» або стають пацієнтами клінічних психологів (психіатрів). Проте ця теза потребує необхідного і додаткового емпіричного або експериментального обґрунтування.

З психологічних тестів, які найчастіше використовують з цією метою, можна назвати такі:

- опитувальник для виявлення акцентуації характеристик характеру і темпераменту Е. Літмана – Х. Шмішека (Е. Littmann, Н. Schmieschek),
- патохарактеріологічний діагностичний опитувальник (ПДО) А. Лічко,
- психодіагностичний тест (ПДТ) В. Мельникова, Л. Ямпольського, ММРІ тощо.

У зв'язку з тим, що автори даних психодіагностичних методів не ставили перед собою мету

вивчати обдарованість у осіб з різними порушеннями поведінки чи адаптації загалом – психологи-користувачі цих інструментів вирішували завдання виявлення рівня внутрішньої та зовнішньої адаптації обдарованої особистості винятково умоглядно.

Цей факт було підтверджено вивченням наукової літератури з цього питання – сучасних експериментальних досліджень, що вивчають зв'язки порушень адаптації з обдарованістю дітей і дорослих, нами виявлено не було. Однак це не є доказом того, що такого зв'язку не існує.

Основне завдання нашої роботи полягає у виявленні можливих зв'язків між акцентуаціями, що виявляються психодіагностичною методикою «Персональний автопортрет» Дж. Олдхема – Л. Морісона [7, с. 312–384] та видами різних форм обдарованості (інтелектуальної та творчої).

Робота проводилася у два етапи. На першому було здійснено: 1) адаптацію тесту до підліткової вікової групи, що вимагало переформулювання значної частини питань стимульного матеріалу; 2) перевірку валідності та надійності шкал методики, а оскільки зазначена інформація в україномовній психологічній літературі відсутня, то це зобов'язує дослідників або користувачів до особливо уважно її застосувати та тлумачити результати.

Завдання другого етапу передбачало математично обґрунтоване виявлення діагностичних можливостей тестової методики «Персональний автопортрет» Дж. Олдхема – Л. Морісона (ТПА) для ідентифікації ліцеїстів з ознаками обдарованості.

Зміст та структура ТПА. Особистісний опитувальник, розроблений Дж. Олдхемом і Л. Морісоном у 1994 р., по-перше, був призначений для визначення різних типів особистості, а по-друге, – для визначення ступеня «яскравості вираженості» у піддослідних ознак того чи іншого типу. Ключові теоретичні положення цієї типології базуються на класифікації розладів особистості (DSM-IV), що пропонується «Американською психіатричною асоціацією». Опитувальник визначає «норму» та «акцентуацію» певного типу особистості. Як зазначають автори тесту: «Хоча ніхто не може сказати впевнено, де закінчується “тип” (норма) і починається розлад, все ж можна керуватися наступним припущенням: якщо індивід здатний гнучко взаємодіяти з оточуючими, якщо звичайні дії та враження приносять йому задоволення, тоді ми сміливо можемо зарахувати цю людину до нормального чи здорового типу особистості. І, навпаки, якщо на повсякденні завдання індивід реагує негнучко або не виконує їх, а також, якщо звичайні дії, враження призводять до дискомфорту чи позбавляють людину здатності до самовдосконалення, то ми говоримо про патологічну чи малоадаптовану особистість» [8].

Стимульний матеріал ТПА включає 107 тверджень щодо різних сторін поведінки людини. Респонденту надається три можливі варіанти відповіді: ствердний («так, згодний»), негативний («ні,

не згодний») і невизначений («можливо, я згоден»). Кінцевою метою обробки «сирих» показників є побудова «автопортрета особистості» респондента у вигляді графіка. Діагностуються такі типи особистості та типи особистісних розладів (табл. 1).

Таблиця 1

Типи особистості

Індекс	Адаптований	Потенційно дезадаптований
A	Пильний	Параноїдальний
B	Самотній	Шизоїд
C	Ідіосинкратичний	Шизопатія
D	Авантюрний	Антисоціальний
E	Діяльний	Активність на межі зриву
F	Драматичний	Неприродне акторство
G	Самовпевнений	Нарцисизм
H	Чуттєвий	Ухилення
I	Відданий	Залежний
J	Сумлінний	Нав'язливо-примусовий (компульсивний)
K	Волелюбний	Пасивно-агресивний
L	Агресивний	Садист
M	Альтруїстичний	Самознищення
N	Серйозний	Депресивний

З огляду на те, що оригінальна версія тесту зорієнтована насамперед на категорію дорослих людей, тобто містить низку тверджень, які частково чи повністю є неприйнятними для підлітків, нами було здійснено адаптацію стимульного матеріалу з урахуванням підліткового віку та відповідного йому життєвого досвіду, а також ситуацій і діяльнісних завдань (додаток 1).

Експеримент проводився на двох вибірках: до експериментальної групи увійшли: учасники Республіканського етапу конкурсу – захисту Малої академії наук (N = 175), у контрольну – учні Технічного ліцею м. Київ (N = 76).

Для вирішення завдань першого етапу дослідження групи було об'єднано.

Результати першого етапу дослідження (частина 1). Насамперед досліджувалася надійність (внутрішня узгодженість) кожної шкали опитувальника ТПА за критерієм α -Кронбаха.

Результати перевірки наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Шкала	α -Кронбаха
A	0,629
B	0,734
C	0,709
D	0,675
E	0,579
F	0,552
G	0,608
H	0,410
I	0,705
J	0,576
K	0,555
L	0,753
M	0,603
N	0,623

Результати свідчать, що задовільну (прийнятну) узгодженість пунктів демонструють шкали B, C, I, L. Співна (відносно прийнятна) узгодженість відзначається у шкалах A, D, G, M, N. Інші шкали (E, F,

Н, J, K) варто розглядати як такі, що мають сумнівну внутрішню узгодженість, а отже, є недостатньо надійними.

Далі перевірялася конструктивна валідність методики. З цією метою до психодіагностичної програми були включені тестові методики, що відображають рівень соціально-психологічної та внутрішньоособистісної адаптації, а саме: методика дослідження комунікативних установок (МДКУ [1; 2]), методика дослідження самовідношення (МДС) С. Пантисєва

[6], тест емоційної спрямованості (ТЕС) Б. Додонова [3; 4]. Кореляційний аналіз, проведений між результатами даних тестів і результатами дослідження типів особистості, запропонованих Дж. Олдхемом і Л. Морісом, мав підтвердити чи спростувати їх теоретичні постулати.

І. Результати кореляційного аналізу між показниками МДКУ та тестом Дж. Олдхема – Л. Моріса «Персональний автопортрет» (ТПА) представлені в таблиці 3.

Таблиця 3

Результати кореляційного аналізу між показниками МДКУ та тестом Дж. Олдхема – Л. Морісона «Персональний автопортрет» (ТПА)

Тип особистості ТПА	Шкали МДКУ					
	Его-стан «Дитина»	Его-стан «Дорослий»	Тип комунікації «Гармонійний»	Тип комунікації «Формальний»	Тип комунікації «Відгорожений»	Тип комунікації «Конфліктний»
A	$r = 0,2$ $p = 0,011$	$r = -0,25$ $p = 0,001$	$r = -0,4$ $p = 0,000$		$r = 0,22$ $p = 0,006$	$r = 0,3$ $p = 0,000$
B			$r = -0,4$ $p = 0,000$		$r = 0,19$ $p = 0,017$	$r = 0,35$ $p = 0,000$
C	$r = 0,16$ $p = 0,042$		$r = -0,34$ $p = 0,000$		$r = 0,26$ $p = 0,001$	$r = 0,31$ $p = 0,000$
D	$r = 0,38$ $p = 0,000$	$r = -0,29$ $p = 0,001$	$r = -0,19$ $p = 0,016$	$r = -0,46$ $p = 0,000$	$r = 0,21$ $p = 0,007$	$r = 0,38$ $p = 0,000$
E	$r = 0,38$ $p = 0,000$	$r = -0,3$ $p = 0,000$	$r = -0,23$ $p = 0,001$	$r = -0,27$ $p = 0,001$	$r = 0,2$ $p = 0,010$	$r = 0,3$ $p = 0,000$
F	$r = 0,32$ $p = 0,000$	$r = -0,3$ $p = 0,000$				
G	$r = 0,29$ $p = 0,001$	$r = -0,27$ $p = 0,001$	$r = -0,4$ $p = 0,000$			$r = 0,37$ $p = 0,000$
H	$r = 0,25$ $p = 0,001$	$r = -0,3$ $p = 0,000$	$r = -0,33$ $p = 0,000$		$r = 0,43$ $p = 0,000$	
I	$r = 0,33$ $p = 0,000$	$r = -0,34$ $p = 0,000$	$r = -0,27$ $p = 0,001$		$r = 0,5$ $p = 0,000$	
Шкали МДКУ (продовження)						
Тип особистості ТПА	Его-стан «Дитина»	Его-стан «Дорослий»	Тип спілкування «Гармонійний»	Тип спілкування «Формальний»	Тип спілкування «Відгорожений»	Тип спілкування «Конфліктний»
J	$r = 0,15$ $p = 0,045$			$r = 0,4$ $p = 0,000$		
K	$r = 0,41$ $p = 0,000$	$r = -0,3$ $p = 0,000$	$r = -0,43$ $p = 0,000$	$r = -0,3$ $p = 0,000$	$r = 0,42$ $p = 0,000$	$r = 0,33$ $p = 0,000$
L	$r = 0,25$ $p = 0,002$	$r = -0,24$ $p = 0,002$	$r = -0,4$ $p = 0,000$			$r = 0,48$ $p = 0,000$
M	$r = 0,23$ $p = 0,007$	$r = -0,17$ $p = 0,033$	$r = -0,26$ $p = 0,001$	$r = -0,26$ $p = 0,001$	$r = 0,31$ $p = 0,000$	$r = 0,21$ $p = 0,008$
N			$r = -0,18$ $p = 0,024$		$r = 0,23$ $p = 0,001$	

Примітка. У таблиці представлено лише зв'язки з рівнем значущості $p \leq 0,05$. Жирним шрифтом виділено значущі кореляції між шкалами (типами) ТПА і шкалами МДКУ, які мають найбільші коефіцієнти в стовпцях і рядках.

Зіставлення результатів ТПА та МДКУ свідчать про існування значних проблем у більшості типів на рівні соціально-психологічної адаптації, відображених у переважній перевазі его-стану «Дитина» над інстанцією «Дорослий» (у рамках підходу Е. Берна), що вказує на певну інфантильність особистості. Певною мірою більш благополучними тут виявилися типи **B** (Самотній), **C** (Ідіосинкратичний), **N** (Серйозний), **J** (Сумлінний). Це можна пояснити тим, що для перших трьох із названих типів характерною є значна самодостатність та автономність, а також емоційна стабільність, що сприяє успіш-

нішому переходу до стану психологічної зрілості. Тип **J**, завдяки властивій йому раціональності та конвенційності, також має передумови для успішної адаптації до соціуму. Найбільш інфантильними виявилися типи **I** (Відданий) та **K** (Вольнолюбний), що відповідає психологічному змісту даних типів, головними проявами яких виступають яскраво виражена екстернальність, «миттєвість реактивної поведінки» та відсутність стратегічних життєвих цілей. Також варто відмітити найбільш низьку «формальність комунікації» у типу **D** (Авантюрист), що підтверджує його схильність дотримуватися виключно своїх імпульсів, грати лише за своїми правилами, нехтуючи встановленими соціумом нормами, правилами – аж до поведінки на межі криміналу. Активна (ініціативна) та пасивна (реактивна) форма конфліктності також властива більшості типів ТПА.

Найбільшою мірою активна конфліктність є характерною для типу **L** (*Агресивний*), що безперечно підтверджує валідність цієї шкали опитувальника.

П. Результати кореляційного аналізу між показниками МДС та тестом Дж. Олдхема – Л. Моріса «Персональний автопортрет» (ТПА) представлено в таблиці 4.

Таблиця 4

Результати кореляційного аналізу між показниками МДС та тестом Дж. Олдхема – Л. Моріса «Персональний автопортрет» (ТПА)

Типи особистості (ТПА)	Шкали МДС								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
A	r = - 0,36 p = 0,000	r = - 0,37 p = 0,000	r = - 0,28 p = 0,000	r = - 0,41 p = 0,000	r = - 0,26 p = 0,001			r = 0,42 p = 0,000	r = 0,45 p = 0,000
B	r = - 0,27 p = 0,001	r = - 0,25 p = 0,001		r = - 0,42 p = 0,000	r = - 0,27 p = 0,001	r = - 0,21 p = 0,008		r = 0,26 p = 0,001	r = 0,39 p = 0,000
C	r = - 0,21 p = 0,009	r = - 0,31 p = 0,000	r = - 0,21 p = 0,001	r = - 0,44 p = 0,000	r = - 0,17 p = 0,034			r = 0,47 p = 0,000	r = 0,5 p = 0,000
D	r = - 0,31 p = 0,001	r = - 0,21 p = 0,000						r = 0,19 p = 0,017	r = 0,25 p = 0,001
E	r = - 0,38 p = 0,000		r = - 0,24 p = 0,001	r = - 0,29 p = 0,001			r = - 0,19 p = 0,015	r = 0,47 p = 0,000	r = 0,47 p = 0,000
F	r = - 0,22 p = 0,009					r = - 0,31 p = 0,001			
G	r = - 0,36 p = 0,000					r = 0,19 p = 0,017			
H	r = - 0,22 p = 0,009	r = - 0,45 p = 0,000	r = - 0,26 p = 0,000	r = - 0,33 p = 0,000	r = - 0,29 p = 0,001		r = - 0,26 p = 0,001	r = 0,46 p = 0,000	r = 0,43 p = 0,000
I	r = - 0,24 p = 0,001	r = - 0,45 p = 0,000	r = - 0,3 p = 0,000	r = - 0,24 p = 0,001	r = - 0,31 p = 0,001		r = - 0,25 p = 0,001	r = 0,45 p = 0,000	r = 0,39 p = 0,000
J									
K	r = - 0,5 p = 0,000	r = - 0,34 p = 0,000	r = - 0,39 p = 0,000	r = - 0,41 p = 0,000	r = - 0,23 p = 0,005		r = - 0,29 p = 0,001	r = 0,44 p = 0,000	r = 0,47 p = 0,000
L	r = - 0,42 p = 0,000	r = - 0,17 p = 0,035		r = - 0,22 p = 0,005	r = - 0,17 p = 0,036			r = 0,2 p = 0,013	r = 0,27 p = 0,008
M	r = - 0,34 p = 0,000	r = - 0,37 p = 0,000	r = - 0,27 p = 0,001	r = - 0,36 p = 0,000	r = - 0,32 p = 0,000	r = - 0,19 p = 0,019	r = - 0,23 p = 0,001	r = 0,5 p = 0,000	r = 0,55 p = 0,000
N	r = - 0,2 p = 0,01	r = - 0,37 p = 0,000	r = - 0,32 p = 0,000	r = - 0,37 p = 0,000	r = - 0,39 p = 0,000	r = - 0,35 p = 0,000	r = - 0,39 p = 0,000	r = 0,5 p = 0,000	r = 0,6 p = 0,000

Примітка. Шкали МДС: 1 – відкритість/закритість, 2 – самовпевненість, 3 – самокерівництво, 4 – віддзеркалення, 5 – самоцінність, 6 – самоприйняття, 7 – самоприв'язаність, 8 – внутрішня конфліктність, 9 – самозвинувачення. У таблиці представлено лише зв'язки з рівнем значущості $p \leq 0,05$. Жирним шрифтом виділено значимі кореляції між шкалами (типами) ТПА і шкалами МДС, які мають найбільші коефіцієнти в стовпчиках.

Результати зіставлення результатів ТПА і МДС свідчать про високу внутрішньоособистісну дезадаптацію, що є характерною для більшості типів особистості. Найбільш внутрішньо напруженими, психологічно проблематичними та дисоційованими виявились типи **M** (*Альтруїстичний*) та **N** (*Серйозний*). Найбільш адаптованим і цілісним виявився тип **J** (*Сумлінний*). Також відносно психологічно благополучними проявилися типи **D** (*Авантюристичний*), **F** (*Драматичний*) і **G** (*Самовпевнений*).

У контексті конкретніших результатів можна зазначити наступне.

Більшість типів ТПА демонструють «відкритість», аж до психологічного ексгібіціонізму, у своїх відповідях. Це може свідчити про суб'єктивне перебільшення можливих внутрішньоособистісних і міжособистісних проблем, надмірну фіксацію на них, а також про суб'єктивне відчуття неможливості вирішити їх самостійно. На незадоволеність собою та своїми можливостями, сумніви в здатності самостійно рішення свої проблеми та викликати повагу до

себе в інших – вказують найбільшою мірою типи: **H** (*Чуттєвий*) і **I** (*Відданий*).

На підвладність свого «Я» впливу обставин, нездатність протистояти долі, слабку саморегуляцію, екстернальність, тобто відсутність прагнення шукати причини вчинків і результатів у самому собі – найбільшою мірою вказують представники типів **K** (*Вольнолюбний*) та **N** (*Серйозний*). Представники типів **A** (*Пильний*), **B** (*Самотній*), **C** (*Ідеосикратичний*) та **K** (*Вольнолюбний*) схильні вважати, що їх особистість, характер і діяльність не здатні викликати в інших повагу, симпатію, схвалення та розуміння. Тип **N** (*Серйозний*) найбільш сумнівається в цінності власної особистості, можливості бути відповідальним, що межує з байдужістю до свого «Я» і втратою інтересу до свого внутрішнього світу.

Суб'єкти з високими показниками за типами **F** (*Драматичний*) та **N** (*Серйозний*) виявляють мінімум дружнього ставлення до себе, частіше не згодні з самим собою, сумніваються у своїх планах і бажаннях; не схильні до емоційного, безумовного прийняття себе таким, яким є, нехай навіть із деякими

недоліками. Окрім того, тип **N** (*Серйозний*) характеризується значною ригідністю, небажанням змінюватися. Відзначається висока прихильність до свого «Я-образу» (надмірна фіксація на ньому), часто неадекватного. Ця тенденція до збереження такого образу є одним із захисних механізмів самосвідомості. Цей факт підтверджується психотерапевтичною практикою – (суб)депресивні клієнти пасивно, але протидіють завданню терапевта змінити щось у їхніх установах щодо своєї особистості.

Особливо високі показники за параметром «внутрішня конфліктність» більшості типів, що визначаються за допомогою ТПА, вказують на наявність багатьох внутрішніх конфліктів, сумнівів, незгоди з собою, що супроводжується переживанням почуття тривоги і провини. Постійна незадоволеність та суперечки (з самим собою) пов'язані також із суперечливими самооцінкою та «рівнем домагань», що призводить до регулярних сумнівів у своїй здатності щось зробити чи змінити. З урахуванням того, що надмірне «самокопання» та рефлексія протікають частіше на загальному негативному емоційному (або також емоційно-суперечливому) тлі по відношенню до себе, така аутокомунікація не тільки не приносить полегшення, але, навпаки, лише «підри-

ває» позитивний потенціал самооцінки. Найбільшою мірою до цього схильні суб'єкти з високими показниками за типами **C** (*Ідеосинкратичний*), **E** (*Діяльний*), **H** (*Чуттєвий*), **I** (*Відданий*), **K** (*Вольнолюбний*), **M** (*Альтрустичний*), **N** (*Серйозний*).

Зрештою, останній параметр «Самообвинувачення» виявився найбільш значущим для ТПА в кореляціях з МДС. На 11-ті з 14-ті шкал досліджуваних шкал було отримано значних позитивних зв'язків. Високі коефіцієнти кореляції свідчать тут про надмірну інтрапунітивність цих типів, про готовність поставити собі у провину свої невдачі, власні недоліки, помилки – при тому, що самооцінка власних якостей може бути високою. Цей показник слід відрізняти від екстернальності, яка може зіграти і позитивну щодо психологічного захисту роль.

Найбільш схильними до надмірного, неадекватного самозвинувачення виявилися суб'єкти з високими показниками за типами ТПА – **A** (*Пильний*), **C** (*Ідеосинкратичний*), **E** (*Діяльний*), **H** (*Чуттєвий*), **K** (*Вольнолюбний*), **M** (*Альтрустичний*), **N** (*Серйозний*).

IV. Результати кореляційного аналізу між показниками тесту емоційної спрямованості Б. Додонова (ТЕС) та тестом Дж. Олдхема – Л. Моріса (ТПА) представлені у таблиці 5.

Таблиця 5

Результати кореляційного аналізу між показниками тесту емоційної спрямованості Б. Додонова (ТЕС) та тестом Дж. Олдхема – Л. Моріса (ТПА)

Тип особистості ТПА	Шкали ТЕС							
	АлЕм	КомЕм	ГлЕм	ПрЕм	НМОЕм	ПугЕм	РомЕм	ГнЕм
A			r = 0,2 p = 0,010		r = 0,44 p = 0,000			r = 0,18 p = 0,021
B		r = - 0,2 p = 0,009			r = 0,24 p = 0,001			
C					r = 0,34 p = 0,000	r = 0,16 p = 0,038	r = 0,22 p = 0,005	r = 0,29 p = 0,001
D			r = 0,2 p = 0,009		r = 0,26 p = 0,001	r = 0,4 p = 0,000		
E		r = 0,24 p = 0,001	r = 0,23 p = 0,006		r = 0,3 p = 0,000		r = 0,33 p = 0,000	r = 0,18 p = 0,055
F	r = 0,24 p = 0,001	r = 0,35 p = 0,000	r = 0,31 p = 0,000	r = 0,27 p = 0,001		r = 0,26 p = 0,001	r = 0,33 p = 0,000	
G			r = 0,5 p = 0,000	r = - 0,22 p = 0,006	r = 0,29 p = 0,001	r = 0,19 p = 0,016	r = 0,21 p = 0,006	
H					r = 0,32 p = 0,000	r = - 0,27 p = 0,001		
I		r = 0,18 p = 0,017			r = 0,27 p = 0,001	r = - 0,16 p = 0,036		
J	r = 0,21 p = 0,007	r = 0,19 p = 0,016		r = 0,32 p = 0,000			r = 0,19 p = 0,013	r = 0,16 p = 0,041
K			r = 0,18 p = 0,035		r = 0,42 p = 0,000			
Шкали ТЕС (продовження)								
Тип особистості ТПА	АлЕм	КомЕм	ГлЕм	ПрЕм	НМОЕм	ПугЕм	РомЕм	ГнЕм
L	r = - 0,16 p = 0,036		r = 0,34 p = 0,000		r = 0,37 p = 0,000	r = 0,27 p = 0,001		
M					r = 0,26 p = 0,001			
N	r = 0,17 p = 0,029							r = 0,2 p = 0,008
Шкали ТЕС (продовження)								
Тип особистості ТПА	ЕстЕм	НерВОЕм	ЛирЕм	ГедЕм	АкЕм	МорЕм	ДефЕм	ПЕН
A		r = 0,4 p = 0,000			r = 0,27 p = 0,001	r = 0,19 p = 0,015	r = 0,22 p = 0,006	r = 0,2 p = 0,009

Продовження табл. 5

B		$r = 0,26$ $p = 0,001$		$r = -0,24$ $p = 0,001$				
C		$r = 0,37$ $p = 0,000$			$r = 0,19$ $p = 0,015$	$r = 0,21$ $p = 0,008$		$r = 0,18$ $p = 0,017$
D				$r = 0,17$ $p = 0,035$				
E	$r = 0,24$ $p = 0,001$	$r = 0,43$ $p = 0,000$	$r = 0,16$ $p = 0,036$	$r = 0,17$ $p = 0,008$	$r = 0,18$ $p = 0,018$	$r = 0,2$ $p = 0,011$	$r = 0,2$ $p = 0,010$	$r = 0,3$ $p = 0,000$
F	$r = 0,31$ $p = 0,000$		$r = 0,2$ $p = 0,009$	$r = 0,34$ $p = 0,000$	$r = 0,22$ $p = 0,004$			$r = 0,41$ $p = 0,000$
G				$r = 0,17$ $p = 0,035$	$r = 0,3$ $p = 0,099$			$r = 0,26$ $p = 0,001$
H		$r = 0,28$ $p = 0,001$			$r = 0,19$ $p = 0,015$	$r = 0,25$ $p = 0,001$	$r = 0,43$ $p = 0,000$	
I		$r = 0,32$ $p = 0,000$			$r = 0,19$ $p = 0,016$	$r = 0,25$ $p = 0,001$		
J			$r = 0,16$ $p = 0,034$	$r = -0,17$ $p = 0,035$	$r = 0,16$ $p = 0,040$	$r = 0,2$ $p = 0,005$	$r = -0,14$ $p = 0,078$	$r = 0,19$ $p = 0,013$
K		$r = 0,43$ $p = 0,000$					$r = 0,42$ $p = 0,000$	
L		$r = 0,2$ $p = 0,011$			$r = 0,29$ $p = 0,001$			
M		$r = 0,45$ $p = 0,000$			$r = 0,19$ $p = 0,015$	$r = 0,25$ $p = 0,001$		$r = 0,17$ $p = 0,029$
N		$r = 0,45$ $p = 0,000$		$r = -0,25$ $p = 0,001$		$r = 0,35$ $p = 0,000$		

Примітка 1. ТЕС – тест емоційної спрямованості; АлЕм – альтруїстичні емоції; КомЕм – комунікативні емоції; ГлЕм – глоричні емоції; ПрЕм – праксичні емоції; НМОЕм – негативні міжособистісні емоції; ПугЕм – пугнічні емоції; РомЕм – романтичні емоції; ГнЕм – гностичні емоції; ЕстЕм – естетичні емоції; НВОЕм – негативні внутрішньоособистісні емоції; ЛирЕм – ліричні емоції; ГедЕм – гедоністичні емоції; АкЕм – акзигитивні емоції; МорЕм – моральні емоції; ДефЕм – дефіцитарні емоції; ПЕН – загальна потреба в емоційній насиченості.

Примітка 2. Жирним шрифтом виділені зв'язки з рівнем значимості $p \leq 0,05$.

Результати зіставлення результатів ТПА та ТЕН показали наступне.

Альтруїстичні емоції (АлЕм). Найбільш альтруїстичним, співпереживальним типом виявився *Драматичний* тип (*F*), що зумовлено його яскраво вираженою соціальною інтерактивною емоційністю, акторською здатністю до емпатії, несвідомого відображення станів іншої людини, готовністю активно реагувати на ідеї та пропозиції оточуючих. Меншою мірою, але також це характерно для *Сумлінного* (*J*) і *Серйозного* (*N*), типів, що не суперечить їх психологічним контентам: *Сумлінний* тип є досить високоморальним і вважає турботу про людей своїм обов'язком, *Серйозний* тип – глибоко відчуває внутрішній біль іншої людини і відгукується на неї. Навпаки, тип *L* (*Агресивний*) характеризується слабкою емпатичністю, тому виявлена тут негативна кореляція з альтруїзмом є очікуваною та логічною.

Комунікативні емоції (КомЕм). Цілком логічною є висока інтенсивність переживання комунікативних емоцій *Драматичним* (*F*) типом, оскільки його представники не здатні проявлятися та реалізуватися поза комунікаційної активності. Те саме стосується *Діяльного* (*E*) типу, оскільки, як стверджують автори класифікації, «жодний інший тип, навіть *Драматичний*, не може бути настільки гарячим у своєму бажанні поєднатися з життям та іншими людьми». Меншою мірою, але відзначається значна представленість КомЕм у переживаннях *Відданого* (*I*) і *Сумлінного* (*J*) типів. Це також психологічно обґрунтовано: *Відданий* тип не може інакше виявити свою від-

даність, так само, як і *Сумлінний*, який пов'язаний з іншими зобов'язаннями, і від оцінок яких він істотно залежить. Є природною негативна кореляція КомЕ з типом *B* (*Самотній*) – його представники інтровертовані та самодостатні тією мірою, яка звільняє їх від «комунікативної залежності».

Глоричні емоції (ГлЕм). Валідність шкали *G* (*самовпевнений*) у ТПА безумовно доведена високим коефіцієнтом кореляції з глоричними емоціями в ТЕС, оскільки ГлЕм вказують на високу потребу особистості саме в самоствердженні, визнанні, популярності, на схильність конкурувати і боротися з установкою «лише перемога». *Акторсько-драматичний* (*F*) та *Агресивний* (*L*) типи також «глоричні», марнославні – слава для них є найпотужнішим стимулятором самореалізації. Особливо це стосується останнього типу *L* – відомо, що багато серійних злочинців говорили про своє прагнення «прославитися». Помірковано представлені позитивні кореляції ГлЕм з *Пильним* (*A*) типом свідчать про те, що підозрілість його представників зумовлена також страхом і побоюваннями з приводу того, що їх вважають недостатньо значущими. *Авантюристичний* (*D*) і *Діяльний* (*E*) типи також самолюбні та честолюбні, особливо чутливі до визнання своїх переваг і досягнень з боку оточення. Трохи менше, але відзначається значущість ГлЕм у *Волелюбного типу* (*K*), який у разі високого показника може виявляти задрість стосовно більш успішних людей.

Праксичні емоції (ПрЕм) пов'язані із задоволенням від роботи, що очікувано частіше відзначаються

в *Сумлінного (J)* типу. Також досить працелюбні *Драматичний (F)* і *Самовпевнений (G)* типи як найбільш амбіційні та цілеспрямовані з усіх типів.

Пугнічні емоції (ПугЕм). Найбільш високі показники ПугЕм очікувано демонструє *Авантюрний (D)* тип, спочатку орієнтований ризик і боротьбу. Також не уникають боротьби *Драматичний (F)*, *Агресивний (L)* і *Самовпевнений (G)* типи, представники яких активно включені у всіляке суперництво завдяки наявності сміливості. Для *Чуттєвого (H)* та *Відданого (I)* типів ПугЕм не характерні у зв'язку з їх ціннісною орієнтацією на стабільність, передбачуваність та безпеку.

Романтичні емоції (РомЕм) виявилися найбільш властивими для 1) *Драматичного (F)* типу як такого, що має найбільший акторський потенціал; 2) *Діяльного (E)* типу, серед особливостей якого автори класифікації відзначають «прагнення залучення у глибокі романтичні стосунки з однією людиною», «надзвичайна цікавість, живий інтерес до всього і нового, включаючи експериментування з іншими культурами, ролями, системами цінностей»; 3) *Ідіосинкратичного (C)* типу як найбільш мрійливого, оригінального, надзвичайно схильного до пошуку всього незвичайного, прихованого, унікального. Невеликі позитивні кореляції РомЕм з *Самовпевненим (G)* та *Сумлінним (J)* типами як найбільш практично орієнтованими є досить несподіваними, але можуть вказувати на їхній достатній творчий потенціал, що реалізується частіше в хобі, ніж у професії.

Гностичні емоції (ГнЕм), які є чуттєво-емоційною складовою процесу пізнавальної діяльності, виявилися найбільш властивими для *Ідіосинкратичного (C)* типу, що зумовлено його найбільшою допитливістю і відкритістю найбільш несподіваному досвіду. Меншою мірою, але так само позитивно ГнЕм пов'язані з такими типами – *Пильний (A)*, *Діяльний (E)*, *Серйозний (N)* і *Сумлінний (J)*. У першому випадку (*тип A*) це можна пояснити особливостями типу, які авторами класифікації описуються так: «ці особистості мають виняткове розуміння навколишнього середовища. «Рентген», що постійно в них діє, просвічує ситуації і людей, а їхня здатність своєчасно ухилитися (від можливого удару) робить їх небезпечними противниками, особливо в ділових відносинах. «Пильні» типи мають специфічну здатність до сприйняття, вони негайно помічають помилкові повідомлення, приховані спонукання, маніпуляції, спотворення правди чи спроби ввести в оману; вони обдаровані спостережачі. У другому випадку (*тип E*) «гностицизм» пояснюється схильністю до постійних роздумів, прагненням та здатністю до об'єктивних зважених оцінок, виявлення алогізмів, протиріч у будь-якій інформації. Щодо *Сумлінного (J)* типу, то властивий йому перфекціонізм змушує його до постійного ретельного аналізу деталей і дрібниць, додаткової аналітичної роботи.

Естетичні емоції (ЕстЕм) виявилися найбільш характерними для *Драматичного (F)* типу, що ціл-

ком очікувано, оскільки творчо-акторська активність або спрямованість, яка властива йому, неможлива без таких переживань. Меншою мірою, але також значимо ЕстЕм виявляються у *Діяльного (E)* типу, що пояснюється найбільшим діапазоном його реактивної емоційності типу.

Ліричні емоції (ЛірЕм), як різновид естетичних, також частіше виявляються у *Драматичного (F)* та *Діяльного (E)* типів, з тих самих причин. Невелика «+» кореляція ЛірЕм відзначається у *Сумлінного (J)* типу, яка спростовує уявлення про нього як про «суху людину» і виступає як компенсація надмірного педантизму.

Гедоністичні емоції (ГедЕм) позитивно пов'язані з *Драматичним (F)*, *Авантюрним (D)*, *Діяльним (E)* та *Самовпевненим (G)* типами. Це підтверджує їхнє прагнення «брати від життя все», насолоджуватися всіма його позитивними можливостями, включаючи задоволення фізичного характеру. Навпаки, типи *Самотній (B)*, *Сумлінний (J)*, *Серйозний (N)* з тієї чи іншої причини значно рідше («-» кореляція) відчують ГедЕм. У першому випадку (*тип B*) це пояснюється особливостями, про які автори класифікації говорять так: «Вони ізольовані від інших, їм не потрібна взаємодія з іншими людьми для особистих задовольств, зокрема задоволення потреб; навіть найбільш темпераментні з них – спокійні, неупереджені та несентиментальні; демонструють байдужість до болю та задоволення; їх не надто турбують сексуальні проблеми, вони насолоджуються сексом, але не страждатимуть за його відсутності». У другому випадку (*тип J*) почуття обов'язку, яке виражене надмірно, може певною мірою дезактуалізувати потребу в задоволеннях та їх ціннісну значущість. Що ж до *Серйозного типу (N)*, то з огляду на його схильність до депресії та її «супровід» у вигляді втрати інтересів до базових інтересів і потреб – цей факт є психологічно обґрунтованим.

Акзигитивні емоції (емоції накопичення, АкЕм) властиві більшості типів, тобто 10-ті з 14-ті, але найбільшою мірою – для *Самовпевненого (G)*, *Пильного (J)* та *Агресивного (L)* типів, що підтверджує їх «заземлену», практичну спрямованість (матеріальні накопичення чи фінансові статки свідчать, на їхню думку, про безсумнівний соціальний успіх). Найменш схильними до «накопичування» типами виявилися *Самотній (B)*, *Авантюрний (D)*, *Волелюбний (K)* і *Серйозний (N)*, що відповідає їхнім життєвим цінностям – гроші та матеріальний стан недостатньо вказують, на їхню думку, на життєвий успіх (чи пов'язані з сенсом життя).

Моральні емоції (МорЕм). Позитивні кореляції МорЕм спостерігаються з такими типами – *Пильний (J)*, *Ідіосинкратичний (C)*, *Діяльний (E)*, *Чуттєвий (H)*, *Відданий (I)*, *Сумлінний (J)*, *Альтруїстичний (M)* та *Серйозний (N)*. Цей результат підтверджує характерні для представників зазначених типів особливу чутливість до суспільної думки про них, обов'язковість, принципівості,

почуття обов'язку та відповідальності, орієнтацію на морально-етичні норми.

Дефіцитарні емоції (ДефЕм), пов'язані з переживанням нудьги, виявилися властивими *Волелюбному (К), Пильному (А), Діяльному (Е)* та *Чуттєвому (Н)* типам. Ці результати підтверджують схильність *типу К* до неробства (ледарювання); можливо, своєрідне переживання епізодичного розслаблення після постійного напруженого в очікуванні негативних подій – *типу А*; періодичний переживаний стан внутрішньої спустошеності *типу Е* (після фази високої активності); надмірний захист себе від зовнішньої стимуляції *типу Н* та її орієнтації на звичне та безпечне. Негативна кореляція з ДефЕм відзначається у *Сумлінного (J)* типу, що вказує на його постійну діяльність і зосередження на своїх обов'язках.

Негативні міжособистісні емоції (НМОЕм), які пов'язані з негативними переживаннями у взаєминах з людьми, властиві більшості типів (11-ті з 14-ті). Винятком є *Драматичний (F), Сумлінний (J) і Серйозний (N)* типи, що свідчить та підтверджує відносну гармонійність (неконфліктність) їхніх зв'язків із соціумом або схильність не ініціювати проблеми в міжособистісних відносинах чи успішно розв'язувати їх.

Негативні внутрішньоособистісні емоції (НВОЕм), що пов'язані з переживаннями невпевненості та неуспішності, тривоги, страху, відчаю від втрати віри в себе тощо – також притаманні більшості типів. Однак винятками виявилися – *Авантюрний (D), Драматичний (F), Самовпевнений (G)* та *Сумлінний (J)* типи, що зумовлено їхньою психологічною природою, зокрема високою самооцінкою. Цей факт мінімізує можливість «застрягання» представників цих типів на переживаннях тривоги і невпевненості. Окрім того, саме вони зазвичай проявляють себе найбільш успішно в притаманній їм діяльності, отримуючи позитивне підтвердження цієї успішності з боку оточення, що також сприяє внутрішньому відчуттю благополуччя.

Потреба емоційному насиченні (ПЕН). *Драматичний (F) і Діяльний (Е)* типи виявилися як такі, що найактивніше і найчастіше переживають різноманітні емоції, що підтверджує їх великий психоемоційний потенціал. Меншою мірою, але значно потребують емоційного насичення типи – *Пильний (А), Ідіосинкратичний (С), Самовпевнений (G), Сумлінний (J)* та *Альтруїстичний (М)*. У випадках з *типами А* та *J* це можна пояснити врівноважувальним впливом з боку особистісної структури їх представників, яка здійснює компенсаторну активність щодо певної односторонності їхньої емоційної сфери. *Тип С* не здатен реалізувати свою уяву та надчутливість, не залучаючи до них емоційну складову сприйняття та реагування. У харизматичності самовпевненого *типу (G)* активність емоційної сфери також відіграє величезну роль. Нарешті, основним сенсом життя *Альтруїстичного (М)* типу виступає кохання, співпереживання та турбота – неможливі без відповідних переживань.

Висновки. Таким чином, результати перевірки надійності та валідності шкал ТПА Дж. Олдхема – Л. Морісона дали змогу встановити наступне.

1. Результати свідчать про те, що задовільну (прийнятну) надійність, тобто узгодженість пунктів шкали, демонструють *типи В (Самотній), С (Ідіосинкратичний), І (Відданий), L (Агресивний)*. Спірна (відносно прийнятна) надійність відзначається в шкалах, що відображають *типи А (Пильний), D (Авантюрний), G (Самовпевнений), М (Альтруїстичний), N (Серйозний)*. Решта шкал – *типи Е (Діяльний), F (Драматичний), Н (Чуттєвий), J (Сумлінний), К (Волелюбний)* варто розглядати як такі, що мають сумнівну внутрішню узгодженість, а отже, недостатньо надійні. Таким чином, низка шкал-типів виявилися недостатньо надійними. Однак питання про надійність та її умовні рівні (розрізнення) залишається спірним, особливо з урахуванням того, що дуже висока надійність свідчить про надмірний «дубляж» пунктів шкали, а це відображає «злипання» питань шкали фактично в одно. Тому, попри частково формально незадовільні результати перевірки, можна кваліфікувати їх як прийнятні.

2. Перевірка валідності шкал ТПА загалом довела, що цей тест дійсно фіксує проблеми з внутрішньою (внутрішньоособистісною) та зовнішньою (соціально-психологічною, міжособистісною) адаптацією суб'єкта, які відображають головну проблему кожної акцентуованої особистості. Так, 11 з 14 типів є дуже схильними (згідно з дослідженням щодо самовідношення, за Пантілеєвим) до невпевненості, сумнівів у власних можливостях, до самозвинувачення, внутрішньої конфліктності; вони сприймають себе як таких, що не здатні викликати повагу, схвалення, підтримку щодо себе серед свого оточення тощо. Було підтверджено наявність значних проблем у більшості типів на рівні соціально-психологічної адаптації, відображених у перевазі его-стану «Дитина» над інстанцією «Дорослий» (у рамках підходу Е. Берна), що вказує на певну інфантильність особистості, головними проявами якої виступають яскраво виражена екстернальність, «миттєвість реактивної поведінки», схильність дотримуватися виключно своїх імпульсів, активна (ініціативна) та пасивна (реактивна) форма конфліктності та відсутність стратегічних життєвих цілей. Характер домінантних емоцій та загальна емоційна спрямованість також відображає типологію ТПА, зокрема яскрава вираженість *Негативних* між- та внутрішньоособистісних емоцій притаманна представникам більшості типів.

3. Отримані результати свідчать про задовільну відповідність тесту «Персональний автопортрет» вимогам, які традиційно висуваються до психологічних методик. Це дає змогу рекомендувати його для використання в психодіагностичній практиці.

Н. В. Результати дослідження діагностичних можливостей тестової методики Дж. Олдхема – Л. Морісона «Персональний автопортрет» щодо

ідентифікації ліцеїстів з ознаками обдарованості буде представлено в частині другій даної роботи.

Текст опитувальника, алгоритм обробки результатів і тестові нормативи представлені в додатку 1.

Додаток 1

Текст опитувальника

1. Мені здається, що я проводжу за навчанням більше часу, ніж мої однокласники, оскільки люблю, щоб все було зроблено правильно і гарно.

Варіанти відповідей тут і далі

А) так, я згоден; Б) можливо, я згоден; В) ні, я не згоден

2. Я дуже організована особистість. Я люблю дотримуватися розкладу і складати план справ, які варто виконати. Іноді у мене стільки планів, що я не знаю, що з ними робити.

3. Думаю, мене можна називати «трудоголіком». Дійсно, я вчуся дуже напружено, навіть коли все встигаю і маю хороші оцінки. Думаю, якщо б я захотів, то міг би розслабитися і трохи відпочити.

4. Я люблю свої щоденні справи і обов'язки. Я стаю впертим, якщо хтось намагається змусити мене відійти від них.

5. Я ненавиджу рутину. Я не дуже відповідальна людина, тому відкладаю всі справи на потім, або взагалі не займаюся ними.

6. Коли б я не досягав успіху, щораз з'ясовую, що не отримую від цього задоволення, до того ж в іншій сфері життя усе починає йти шкереберть.

7. Я думаю, що маю безліч здібностей, але вони не дають мені переваг. Якщо я роблю щось гарно, то можу допомогти іншим, але не можу змусити свої здібності працювати на себе.

8. Я прекрасно ладнаю із собою. Я знаю, яку роботу хочу виконувати, яких друзів мати і взагалі, що для мене важливо.

9. Іноді я відчуваю себе, як порожня раковина, – спустошеним. Відчуваю повну безглуздість існування.

10. Я обожнюю мріяти. Уявляти себе багатим, могутнім і знаменитим. Під гучні оплески отримати Нобелівську премію, бути обожнюваним за талант і красу наговпом фанатів.

11. Хоча я і не впевнений, що це добре, мене приваблює насильство, зброя та бойові мистецтва. Я люблю фільми, де багато динамізму.

12. Мені здається, що багато хто вважає, ніби я говорю досить дивно, висловлюю думки, які занадто глибокі для людей, або не пояснюю, що я маю на увазі.

13. Мене вважають чи називають зарозумілим, гордовитим, ну що ж ...

14. Я люблю, коли мною захоплюються. А коли ігнорують – намагаюся «вивудити» компліменти немов рибу.

15. Зовнішність дуже важлива для мене, і я витрачаю багато часу, щоб упевнитися в тому, що виглядаю привабливо.

16. Інколи люди вважають мене «білою вороною», тому що мій одяг, уподобання відрізняються від загальноприйнятих уявлень і норм. Дійсно, я живу у власному маленькому світі.

17. Хоча я думаю, що розумію людей, вони завжди стверджують, що я навіть не уявляю, що вони відчувають.

18. Якщо доводиться стояти в черзі, я, зазвичай, намага-

юся пролізти вперед і отримати бажане негайно, або, принаймні, я вважаю, що так повинно бути.

19. Я ніколи не відчуваю провини за те, що зробив.

20. Я хотів би вчитися, насамперед, у престижному вузі, і працювати потім у престижній організації.

21. Можливо, дехто вважає мене замкнутим і консервативним, але я щиро вірю, що для аморальної або неетичної поведінки вибачень не існує.

22. Перед прийняттям рішення, я вважаю за краще вислухати добру пораду, навіть якщо це стосується простих проблем.

23. Я просто не можу викидати старі речі, навіть якщо вони не приносять користі і безглузді для мене.

24. Можливо, я і перебільшую важливість своєї персони, але, чесно кажучи, думаю, що гідний усіляких похвал.

25. Я суворий суддя самому собі.

26. Я б не назвав себе легковажним, для мене все має значення і вагу. Велику частину часу я абсолютно серйозний.

27. Іноді мені здається, що вина – це моє друге ім'я. Я навіть не завжди впевнений, що знаю привід, через який відчуваю себе винним.

28. Я не надто вірю в себе, іноді я відчуваю себе просто нікчемним.

29. Я не боюся розповідати іншим про свої проблеми, але відчуваю себе дуже незручно, якщо мені допомагають вирішувати їх.

30. Люди можуть думати, що я занадто багато говорю про свої невдачі, але вони не розуміють, наскільки все дійсно погано для мене.

31. Іноді я помічаю, що сміюся над невдачами інших, хоча не дуже пишаюся такою реакцією. Можливо, мені просто хочеться сказати: «Ось я б на вашому місці ...».

32. Мені важко бути серед тих, хто багатший за мене, я часто заздрю їх щасливий зірці.

33. Іноді мені важко розслабитися, відпочити. Коли з'являється можливість провести час собі на втіху, з різних причин мені важко нею скористатися.

34. Коли справа стосується взаємин з оточуючими, мені здається, що я свій найлютіший ворог. Я вічно зв'язуюся з тими, хто принижує і розчаровує мене. Не можу повірити, що я настільки не розбираюся в людях. Мабуть, я просто наївний.

35. Зі мною непросто довго бути поруч, мої вимоги до людей надмірні. І все-таки я засмучуюсь, коли люди «божеволіють» від моєї поведінки.

36. Якщо хтось піклується про мене або дуже ніжно до мене ставиться, для мене це не цікаво. Мені стає навіть нудно, якщо в моїх стосунках з оточуючими відсутні виклик, інтрига.

37. Здається, я іноді занадто багато роблю для інших.

38. Зазвичай я залишаю серйозні рішення іншим важливим людям.

39. Я не дуже самостійний, більше послідовник, аніж лідер, однак можу бути відданим гравцем у команді.

40. Мені подобається погоджуватися з іншими людьми. Якщо я не згоден, то, зазвичай, залишаю свою думку при собі.

41. Я зі шкіри пнуся, роблячи все для інших, щоб сподобатися їм. Інколи, згорячу, я можу навіть завдати прикрощів.

42. Мені набагато краще перебувати в товаристві, я відчуваю себе абсолютно безпорадним на самоті.

43. Коли спілкування припиняється, я починаю панікувати і негайно починаю шукати інше.

44. Мабуть, я занадто переймаюся, що не зможу подбати про себе, якщо втрачу важливу в своєму житті людину (чи людей).

45. Іноді я просто втрачаю розум, коли уявляю, що люди можуть покинути мене. Я починаю телефонувати і вимагати, щоб мене переконали у зворотному, і це, мабуть, добряче їм докучає.

46. Я люблю бути в центрі уваги, це прекрасно. Я набагато краще почуваюся в центрі подій, ніж десь збоку.

47. Мені подобається фліртувати, і я хочу, щоб люди вважали мене людиною привабливою.

48. Мене вважають дуже цікавим. Я вмію захоплено і яскраво розповідати про те, що сталося, хоча і не завжди дотримується фактів.

49. Я досить легко піддаюся навіюванню. Мені доводиться бути завжди насторожі, щоб не потрапити під вплив інших.

50. Я надто часто надаю більшого значення взаєминам, ніж вони того варті. Це завдає мені душевного болю.

51. Як правило, мої взаємостосунки дуже інтенсивні, мої почуття кидаються крайності в крайність. Іноді я схилиюся перед людиною, а іноді просто не витримую її присутності.

52. Для мене заздрість – це життєвий фактор. Я заздрю – мені заздрять.

53. Я не надто довіряю людям, хоча мені б хотілося. Просто не можу не хвилюватися, що вони використовують мене, якщо я не проявлятиму обережність.

54. Іноді мені здається, що мої друзі або однокласники (одногрупники) не так вже мені і віддані, як мені хотілося б.

55. Я не маю близьких друзів, окрім хіба що, деяких членів сім'ї.

56. Я ревнивий. Я завжди хвилююся, чи вірний мій друг мені.

57. Я досить потайна особистість. Я тримаю завжди все в собі, так як ніколи не знаєш, хто може використати цю інформацію у своїх цілях.

58. Взагалі-то я одинак. Мені не дуже подобається, якщо навколо мене люди, навіть якщо це моя сім'я.

59. Якщо є вибір, я вважаю за краще все робити сам.

60. Я не надто прагну до близьких стосунків з ким-небудь.

61. Для мене важко бути самим собою у близьких стосунках. Я боюся здатися смішним і тому відступаю.

62. Я соромлюся у колі нових людей.

63. Я часто знаходжу товариство нестерпним, навіть якщо це компанія людей, яких я добре знаю. Не можу подолати відчуття, що інші дивляться на мене, оцінюють, і не завжди приємно.

64. Зазвичай я не зв'язуюся з людьми, поки не пересвідчуся, що подобаюся їм.

65. Мені зручніше займатися такою роботою, яка не потребує великого залучення людей. Я непокоюся, що однокласники та друзі стануть критикувати мене.

66. Серед людей я відчуваю себе впевнено. Я розмовляю спокійно, без страху сказати якусь дурницю або виявити прогалину в знаннях.

67. Люди не розуміють або не приймають мене.

68. Я можу бути досить критичним до свого наставника або керівника. Можливо, я не уявляю, як це – бути в їх тарілці, але, мені здається, я міг би працювати краще.

69. Коли мене просять зробити те, чого я не хочу робити, я стаю нестерпним, можу сперечатися, сердитися або бурчати.

70. Якщо до мене присіплюються, я стаю нестерпним, впертим, але пізніше відчуваю провину і намагаюся її заглидити.

71. Краще б я не ставився до оточуючих так критично, я завжди знаходжу в них недоліки.

72. Деякі люди кажуть, що я надто самостійний, але краще я зроблю роботу сам, аніж дозволю іншим зробити її неправильно. Я ризикну здатися занадто «діловим», якщо це зможе змусити людей виконати роботу так, як потрібно.

73. Думаю, що сувора дисципліна дуже важлива. Хоча я і не прихильник фізичних покарань, вірю в правильність прислів'я: «Пошкодуєш різку – зіпсуєш дитину».

74. Я досить суворий і хотів би обмежити свободу і незалежність багатьох людей.

75. Люди кажуть, що я принижую їх перед іншими. Але вони не повинні бути такими чутливими – слова не можуть образити. А якщо вони дійсно вважають мене занадто критичним, нехай відповідають тим же.

76. Думаю, що можу пригнічувати інших, дехто говорить, що погоджується зі мною через страх.

77. Я віддаю перевагу домінуванню у відносинах з оточуючими. В результаті я можу здатися жорстким або неприємним, не усвідомлюючи цього.

78. Я вірю, що у деяких окремих ситуаціях доводиться «переступати через інших», щоб досягти своїх цілей.

79. Я бачу, що деякі люди роблять мені дрібні капості, дістають або навіть ображають мене лише для того, щоб вести з себе.

80. Якщо хтось недобре до мене ставиться, я довго «тримаю на нього зуб».

81. Я не обов'язково говорю лише правду.

82. Іноді я люблю прикрасити чи спотворити факти, лише щоб подивитися на реакцію людей, і це всього лише жарт, що не повинні нікого образити.

83. Інколи мені кажуть, що я шукаю привід до сварки. Дійсно, я готовий сперечатися або сваритися з будь-ким, хто не на моєму боці.

84. Я гостро відчуваю критику, навіть якщо вона зауважена, і нікому не спускаю її з рук.

85. У мене жадливий характер, але я нічого не можу з цим вдіяти.

86. Люди кажуть, що іноді не розуміють, сприймати мої почуття серйозно чи ні.

87. Я висловлюю свої почуття палко і театральнo.

88. У мене особливий прояв емоцій. Наприклад, щось сумне може здатися мені смішним, і я розсміюсь.

89. Мій настрій дуже чутливий. Дрібниці можуть вибити мене з колії. За кілька годин я можу відчути широкий спектр емоцій – від щастя до смутку і роздратування. Але поганий настрій ніколи не затягується.

90. Я багато роздумую і хвилююся.

91. Я б не хотів так сильно перейматися через те, що думають про мене оточуючі.

92. Ненавиджу ризик і нетрадиційні рішення, боюся бути пошитим в дурні.

93. На світі не так вже й багато речей, які я люблю робити.

94. Іноді мене можна назвати «людиною з кам'яним обличчям», тому що я взагалі не дуже емоційний.

95. Я не показую свою реакцію ні на критику, ні на компліменти.

96. Я думаю, що налаштований на іншу, ніж інші, хвилю. Іноді я помічаю дивні речі, і вони мені здаються реальними, хоча я не можу довести цього. Наприклад, вихід з власного тіла або присутність поруч людини, яка давно вже померла.

97. Мене приваблюють магія і НЛЮ. Я наділений ніби «шостим чуттям», іноді знаю, що має статися задовго до того, як це станеться.

98. Я бачу склянку наполовину порожньою, а не наполовину повною.

99. Я не можу легко витратити гроші, хоча хтось може звинуватити мене в скупості. Я вважаю за краще залишати що-небудь на чорний день.

100. Мені подобається діяти імпульсивно і по натхненню, наприклад, я можу раптом, якщо є настрій, прогуляти заняття (уроки, тренування), і піти розважатися, або витратити всі гроші на безглузді покупки. Так жити набагато цікавіше, хоча часом можна і обпектися.

101. Сумуючи, я можу бути дуже театральним. Я іноді погрожую вбити себе, але навряд чи це зроблю насправді.

102. Мені подобається епатажний, бунтарський стиль життя, коли можна безперешкодно ламати усталені соціальні правила, норми, традиції.

103. Я не схильний до тривалої роботи або переживань за те, чи всі справи зроблені (обіцянки виконані), тому багато людей можуть вважати мене безвідповідальним.

104. Я не належу до завбачливо-обережного типу людей. Я можу ризикнути їхати на підвищеній швидкості, або поставити високі ставки у грі, але я завжди знаю, що роблю.

105. Я люблю все робити спонтанно, не плануючи заздалегідь.

106. У ранньому дитинстві я був непростою дитиною і вічно потрапляв у неприємності – обманював, прогулював уроки, тікав з дому, бився тощо.

107. Під впливом стресу я стаю підозрілим без причини, або починаю вередувати, а після роблю вигляд, що нічого не трапилось.

Інструкція

«Тест містить 107 питань, на які потрібно відповісти, ретельно обдумуючи кожне. Спробуйте зробити це максимально точно і чесно. Ваш автопортрет буде настільки точним, наскільки точними будуть відповіді. Якщо Ви вважаєте, що питання не стосується Вас або Вашого особистого життя, – спробуйте дати гіпотетичну відповідь.

Деякі питання можуть скласти враження занадто особистих, але пам'ятайте, що відповіді на кожне окреме питання ніде не зберігаються, і ніхто (навіть Ви самі) не зможе їх побачити після закінчення тесту.

Відповідайте «так, я згоден», якщо твердження абсолютно вірно для Вас у більшості випадків.

Відповідайте «можливо, я згоден», якщо твердження іноді, у якихось випадках вірно для Вас. Також використовуйте цю відповідь для тверджень, що складаються з декількох частин, якщо Ви згодні з однією частиною, але не згодні – з іншою.

Відповідайте «ні, я не згоден», якщо твердження абсолютно не підходить Вам».

Обробка результатів

За відповіді нараховуються бали: «так, я згоден» = 2 бали; «можливо, я згоден» = 1 бал; ні, я не згоден = 0 балів. Бали підсумовуються за шкалами:

A («Пильний тип»): запитання 53, 54, 56, 57, 79, 80, 84.

B («Самотній тип»): запитання 55, 58, 59, 60, 93, 94, 95.

C («Ідіосинкратичний тип»): запитання 12, 16, 53, 55, 57, 63, 88, 96, 97.

D («Авантюрний тип»): запитання 19, 81, 83, 102, 103, 104, 105, 106.

E («Діяльний тип»): запитання 8, 9, 45, 51, 85, 89, 100, 101, 107.

F («Драматичний тип»): запитання 15, 46, 47, 48, 49, 50, 86, 87.

G («Самовпевнений тип»): запитання 10, 13, 14, 17, 18, 20, 24, 52, 78.

H («Чуттєвий тип»): запитання 61, 62, 64, 65, 66, 91, 92.

I («Відданий тип»): запитання 22, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44.

J («Сумлінний тип»): запитання 1, 2, 3, 4, 21, 23, 72, 99.

K («Вольнолюбний тип»): запитання 5, 30, 32, 67, 68, 69, 70.

L («Агресивний тип»): запитання 11, 31, 73, 74, 75, 76, 77, 82.

M («Альтруїстичний»): запитання 6, 7, 29, 33, 34, 35, 36, 37.

N («Серйозний тип»): запитання 25, 26, 27, 28, 71, 90, 98.

Отримані суми сирих балів переводяться в шкалі стандартизованих балів (проценти).

Юнаки

		Проценти									
Тип		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
A	0-1	2	3	4	5	6	7	8	9	≥ 10	
B	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10-11	≥ 11
C	1	2-3	4	5	6	7	8	9	10-11	≥ 12	
D	1	2	3	4	5	6	7	8	9	≥ 10	
E	0-2	3	4	5	6	7	8	9	10-11	≥ 12	
F	0-2	3	4	5	6	7	8	9	10-11	≥ 12	
G	0-4	5	6	7	8	9	10	11	12	≥ 13	
H	0-1	2	3	4	5	6	7	8	9	≥ 10	
I	0-2	3	4	5	6	7	8	9	10-11	≥ 12	
J	0-3	4	5	6	7	8	9	10	11-12	≥ 13	
K	0	1	2	3	4	5	6	7	8	≥ 9	
L	0-2	3	4	5	6	7	8	9	10	≥ 11	
M	0-1	2	3	4	5	6	7	8	9	≥ 10	
N	0-2	3	4	5	6	7	8	9	10	≥ 11	

Дівчата

		Проценти									
Тип		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
A	0-1	2	3	4	5	6	7	8	9	≥ 10	
B	0	1	2	3	4	5	6	7	8-9	≥ 10	
C	1	2-3	4	5	6	7	8	9	10-11	≥ 12	
D	0	1	2	3	4	5	6	7	8	≥ 9	
E	0-2	3	4	5	6	7	8	9	10-11	≥ 12	
F	0-2	3	4	5	6	7	8	9	10-11	≥ 12	
G	0-3	4	5	6	7	8	9	10	11	≥ 12	
H	0-1	2	3	4	5	6	7	8	9	≥ 10	
I	1	2	3	4	5	6	7	8	9	≥ 10	
J	0-4	5-6	7	8	9	10	11	12	13	≥ 14	
K	0	1	2	3	4	5	6	7	8	≥ 9	
L	0	1	2	3	4	5	6	7	8	≥ 9	
M	0-1	2	3	4	5	6	7	8	9	≥ 10	
N	0-2	3	4	5	6	7	8	9	10	≥ 11	

Використані літературні джерела

1. Бельська Н. А. Методика виявлення комунікативних установок / Н. А. Бельська // Методи психодіагностики в системі професійної консультації безробітних: методичний посібник. – Київ, 2000. – С. 142–169.

2. Бельская Н. А. Методика исследования коммуникативных установок в практике работы с социально одаренной личностью / Н. А. Бельская // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика. – 2015. – Вип. 2 (15). – С. 90–103.

3. Додонов Б. И. Классификация эмоций при исследовании эмоциональной направленности личности / Б. И. Додонов // Вопросы психологии. – 1975. – № 6. – С. 21–33.

4. Додонов Б. И. Эмоция как ценность / Б. И. Додонов. – М.: Политиздат, 1978. – 272 с.

5. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В. Н. Дружинин. – СПб.: Юпитер. 2008. – 3-е изд. – С. 158–212.

6. Пантеев С. Р. Методика исследования самоотношения / С. Р. Пантеев. – М.: Смысл, 1993. – 32 с.

7. Практическая психодиагностика. Методики и тесты: учеб. пособие / сост. Д. Я. Райгородский. – Самара: Бахрах-М, 2001. – С. 312–384.

8. StudFiles. – URL: <https://studfile.net/preview/4024701/page:24/>.

References

1. Bielska, N. A. (2000). *Metodyka vyjavlennia komunikatyvnykh ustanovok* [Methods of revealing communicative attitudes]. *Metody psykhodiahnostyky v systemi profesiinoi konsultatsii bezrobitnykh – Methods of psychodiagnostics in the system of professional consultations for the unemployed*. Kyiv, P. 142–169. [in Ukrainian].

2. Belskaia, N. A. (2015). *Metodyka issledovanyia kommunikativnykh ustanovok v praktike raboty s sotsialno odarennoi lychnosti* [Methodology for the study of communicative attitudes in the practice of working with a socially gifted person]. *Navchannia i vykhovannia obdarovanoi dytyny: teoriia ta praktyka – Training and development of a gifted child: theory and practice*. 2 (15). P. 90–103. [in Ukrainian].

3. Dodonov, B. Y. (1975). *Klasyfikatsiia emotsyi pry yssledovanii emotsionalnoi napravlenosti lychnosti* [Classification of emotions in the study of the emotional orientation of the personality]. *Voprosy psikhologii – Questions of psychology*. 6. P. 21–33. [in Russian].

4. Dodonov, B. Y. (1978). *Emotsiia kak tsennost* [Emotion as a value]. Moscow, 272 p. [in Russian].

5. Druzhynin, V. N. (2008). *Psikhologhiia obshchyykh sposobnostei* [Psychology of general abilities]. St. Petersburg, P. 158–212. [in Russian].

6. Pantyleev, S. R. (1993). *Metodyka yssledovanyia samootnosheniia* [Methodology for the study of self-attitude]. Moscow, 32 p. [in Russian].

7. Raihorodskiy, D. Ya. (Ed.) (2001). *Praktycheskaia psykhodiagnostyka. Metody i testy* [Practical psychodiagnostics. Methods and tests]. Samara, P. 312–384. [in Russian].

8. StudFiles. Retrieved from: <https://studfile.net/preview/4024701/page:24/>.

Belska Nataliia, Senior Researcher, Department of Giftedness Diagnostics of the Institute of Gifted Child of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

STUDY OF THE DIAGNOSTIC POSSIBILITIES OF THE TEST METHOD OF J. OLDHAM – L. MORRIS “PERSONAL SELF-PORTRAIT” FOR THE IDENTIFICATION OF LYCEUM STUDENTS WITH SIGNS OF GIFTEDNESS

(Part 1. Checking the reliability and validity of the Ukrainian-language adolescent version of the test methodology of J. Oldham – L. Maurice “Personal Self-Portrait”)

Summary.

The article analyzes the reliability of the α -Cronbach coefficient and the validity of the Ukrainian-language teenage version of the test “The Personality Self-portrait” by J. Oldham – L. Morris (PSP). Satisfactory reliability of test scales B, C, I, L has been established; relatively satisfactory – scales A, D, G, M, N. The E, F, H, J, K – scales have insufficient internal consistency, which casts doubt on their reliability. The study of validity was carried out using a correlation analysis between the results of PSP and the results of the methods for studying communicative attitudes, the methods for studying self-attitude, the Emotional Orientation Test. Checking the validity of the PSP-scales as a whole proved that this test really fixes problems with the internal (intrapersonal) and external (social, interpersonal) adaptation of the subject, which reflect the main problem of each accentuated personality. The paper presents test standards calculated taking into account the gender of adolescents. The paper presents a Ukrainian-language questionnaire adapted for adolescents, as well as test standards taking into account gender. The article is the first part of the study of the diagnostic capabilities of the “The Personality Self-portrait” for the identification of gifted youth.

The problem of identifying gifted children is not limited to identifying (diagnosing) their cognitive resources. The results of research into the personal structure of adolescents with signs of giftedness are of great importance. Usually, to solve this problem, personality tests are used, which record certain qualities of an adapted (internally and externally) individual. Therefore, in the practice of identifying giftedness, the psychodiagnostic toolkit that examines accentuations and psychopathies, certain disorders of internal and external adaptation, is rarely used.

Keywords: test; typology; adaptation; emotions; reliability; validity; α -Cronbach; correlations.